

De verloren strijd voor één universiteit in België, 1814-1835*

PIETER DHONDT

Op 19 oktober 1813 behaalde de coalitie van Rusland, Pruisen, Oostenrijk en Zweden een verpletterende overwinning op het napoleontische leger in de Volkerenslag bij Leipzig. De geallieerde troepen joegen de Fransen steeds verder voor zich uit en overspoelden de Nederlanden. Al zeer snel ontstond bij de grootmachten het idee om de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden te verenigen onder het herstelde huis van Oranje-Nassau. Begin december 1813 werd prins Willem Frederik geïnstalleerd als soeverein vorst Willem I van Nederland. Iets meer dan een half jaar later, op 31 juli 1814, deed hij zijn plechtige intrede te Brussel.

In de Zuidelijke Nederlanden bestonden in die periode slechts enkele gefragmenteerde instellingen voor hoger onderwijs, waarvan er niet meer dan een paar de val van Napoleon zouden overleven. De Brusselse faculteiten letteren en wetenschappen verdwenen al in april 1814 stilzwijgend van het toneel door de vlucht van de Franse rector Maurice Ranc naar zijn geboorteland. Hetzelfde gebeurde met de faculteit wetenschappen en de geneeskundige school in Luik. De benoeming van rector François Antoine Percelet tot rector aan de academie van Rouen in september 1814 betekende de ondergang voor de Luikse academie. De medische scholen van Antwerpen, Gent en Brussel en de Brusselse rechten-faculteit bleven door het vertrek van talrijke Franse hoogleraren uitgedund achter.¹

De strijd voor één universiteit tussen de verschillende Belgische steden kon beginnen. De vroegere hoogleraren van de oude, opgeheven Leuvense universiteit gaven het startschot toen zij op 27 mei 1814 Jan Frans van de Velde, oud-regent van de faculteit theologie, en Pieter Frans van Audenrode, oud-hoogleraar kerkelijk recht, opdroegen de heroprichting van de universiteit bij de autoriteiten te bepleiten. Brussel, Gent, Luik en enkele kleinere steden reageerden enkele maanden later. Vanaf november 1814 werd de Nederlandse administratie bestookt met verzoekschriften met alle mogelijke argumenten voor of tegen de oprichting van één of meerdere universiteiten en voor de stichting van een universiteit in de eigen stad. Een eerste controversieel en allerminst vanzelfsprekend besluit werd van hogerhand opgelegd in september 1816 via het *Reglement op de inrigting van het hooger onderwijs in de Zuidelijke Provinciën*

---

* Met dank aan de anonieme referent.

¹ P. Dhondt, 'La situation précaire de l'enseignement supérieur dans les départements belges entre 1797 et 1815', *Belgisch tijdschrift voor filologie en geschiedenis*, LXXXII (2004) 935-967.

van het Koninkrijk der Nederlanden. Het bepaalde de oprichting van drie rijksuniversiteiten, in Gent, Leuven en Luik.

Na een wapenstilstand van twaalf jaar ontbrandde de strijd vanaf 1828 opnieuw in alle hevigheid. Pleidooien voor één universiteit volgden elkaar op. De beperkte maatregelen die de voorlopige regering nam in de chaos van de Belgische revolutie intensiverden de debatten. De oprichting van vrije universiteiten als antwoord op het onvermogen van de regering een echte oplossing voor het onderwijsprobleem uit te werken, voegde een ideologische component toe aan de interstedelijke conflicten. Pas op 27 september 1835 werd een compromis bereikt over het aantal universiteiten en de plaats waar deze gevestigd zouden worden. De evolutie van drie rijksuniversiteiten in 1816 naar twee vrije universiteiten (in Leuven en Brussel) en twee rijksuniversiteiten (in Gent en Luik) bijna twintig jaar later was allesbehalve evident en voor een groot deel het gevolg van een toevallige samenloop van omstandigheden. De tegenstanders van het verspreiden van het intellectueel en financieel kapitaal over meerdere universiteiten, hadden in 1830 evenmin gedacht dat ze hun strijd voor één universiteit andermaal, net als in 1816, zouden verliezen.

De oprichting van drie rijksuniversiteiten, 1814-1817

Amper een maand na zijn intrede in Brussel vaardigde Willem I een Koninklijk Besluit uit waarin werd bepaald dat de bestaande Franse wetgeving volledig van kracht bleef. Men mocht immers niet dezelfde fout maken als in de Franse Revolutie door alles te vernielen en te vertrekken van een *tabula rasa*. ‘Maintenir d’abord, puis modifier et améliorer successivement, voilà ce qui prescrit la sagesse’, aldus de pas aangestelde commissaris-generaal van onderwijs Ocker Repelaer van Driel.² De regering stemde stilzwijgend in met het verdwijnen van de academie van Luik; deze van Brussel daarentegen moest nieuw leven worden ingeblazen door de aanstelling van een nieuwe rector, nieuwe decanen voor de faculteiten wetenschappen en letteren en bijkomende hoogleraren. Ze kreeg echter niet de tijd hiertoe concrete stappen te ondernemen.

Nog voor het nieuwe bewind ook maar één maatregel had kunnen uitvaardigen, zetten de vroegere hoogleraren van de oude Leuvense Universiteit, gesteund door de Belgische bisschoppen, een eerste offensief in voor de heroprichting van hun universiteit. De opheffing in 1797 hadden zij nooit erkend. Van de Velde en Van Audenrode werden aangesteld als vertegenwoordigers en al op 6 juni 1814 stelden zij een eerste vraag aan baron De Vincent, gouverneur-generaal van de Zuidelijke Nederlanden. Zonder succes blijkbaar,

² ‘Mémoire sur l’état de l’instruction publique en Belgique’, in: J. B. Nothomb, ed., *Etat de l’instruction supérieure en Belgique. Rapport présenté aux chambres législatives, le 6 avril 1843* (Brussel, 1844) 213. Het betreft een anonieme ongepubliceerde brochure die op basis van documenten in het Nationaal Archief (NA) van Den Haag (Plaatsingslijst van de archieven van het ministerie van binnenlandse zaken, 1813-1864, 2.04.01, 3985 en 3986: Hooger onderwijs in de Zuidelijke Provinciën I en II, 01-10-1815 tot 31-03-1818) kan worden toegeschreven aan Repelaer van Driel.

want onmiddellijk na de onofficiële opening van het Congres van Wenen op 3 oktober 1814³ zochten ze steun bij de ‘oprichters’ van de universiteit, die haar in hun ogen gedurende ongeveer vier eeuwen hadden gesteund, namelijk de paus en de hertog van Brabant.

‘Les fréquentes proclamations récemment faites, au nom des Puissances Alliées, pour promettre de rendre à tous les peuples leurs anciens droits et privilèges’ vormden het voornaamste argument om ook het herstel van de privileges van de oude Leuvense universiteit te eisen.⁴ Bovendien had de hele Belgische natie, als gevolg van de verdiensten van de universiteit voor kerk en staat, belang bij haar behoud — bemerk dat voor de oud-hoogleraren de oude universiteit nooit was afgeschaft. Tenslotte had een degelijke katholieke universiteit de taak te waken over de zeden van de jeugd.

Het stadsbestuur van Leuven steunde uiteraard het verzoek een universiteit te Leuven op te richten. Toch koos het stadsbestuur in zijn verzoekschrift aan Willem I tegelijkertijd voor een pragmatische koers. Overtuigd als het was van de weerstand bij de protestantse vorst om opnieuw een katholieke universiteit op te richten, beschuldigde het de oude universiteit zelfs van ultramontanisme. Deze bewering werd onmiddellijk gerelativeerd door de opmerking dat deze stroming voorkwam in de theologische faculteit, die bestond uit vreemdelingen die Leuven onmiddellijk na de afschaffing van de universiteit hadden verlaten.

Nous ne demandons pas la reconstruction impossible de l’ancien édifice. Mais nous avons voulu démontrer qu’il est sage d’employer les matériaux précieux qui ont été conservés, de mettre en oeuvre les moyens de succès qui existent.

Op grond van deze argumenten moest een nieuwe universiteit in Leuven worden opgericht naar het voorbeeld van vermaarde universiteiten in Duitsland, Nederland en Engeland, in Leuven weliswaar zonder theologische faculteit.⁵ De onenigheid over de heroprichting van de oude (katholieke) universiteit of de stichting van een onafhankelijke (rijks)universiteit werd pas in 1835 bijgelegd.

Als reactie op de Leuvense initiatieven pleitten ook de stadsbesturen van Gent en Brussel voor de oprichting van een universiteit in hun stad. Door de terugkeer van Napoleon in het voorjaar van 1815 werd de kwestie echter voor enige tijd uitgesteld. Ongeveer een maand na de beslissende slag bij Waterloo werd het organieke besluit uitgevaardigd dat een einde maakte aan de onzekerheid voor de

³ De officiële opening volgde pas een maand later, op 1 november.

⁴ J. F. van de Velde, P. F. van Audenrode, ‘Requête présentée en octobre 1814 à S. M. François II, Empereur d’Autriche’, in: ‘Documens concernant les démarches faites en 1814 et 1815 pour le rétablissement de l’Université de Louvain’, *Annuaire de l’Université Catholique de Louvain*, II (1838) 210.

⁵ *Exposé des motifs qui militent en faveur du rétablissement du siège central de l’Instruction publique pour les départemens de la Belgique dans la ville de Louvain* (Leuven, 1816) 16. Gestuurd aan Willem I op 24 oktober 1814, pas gepubliceerd in 1816.

universiteiten in het Noorden. De Noordelijke Nederlanden hadden tijdens de Franse bezetting twee universiteiten verloren, namelijk Franeker en Harderwijk. Leiden, Groningen en Utrecht overleefden de revolutie door interne modernisering en enkele aanpassingen aan het Franse model. De nieuwe regeling van augustus 1815 werd gekenmerkt door een administratieve centralisatie van staatswege en een sterke binding van de drie overblijvende universiteiten met het ministerie.⁶

De noodzaak om de situatie in het Zuiden aan te passen werd steeds dringender. Daniel Jacob van Ewijck, ambtenaar onder Repelaer van Driel en vanaf 1817 secretaris-generaal van het departement van onderwijs, lanceerde het voorstel om de faculteiten op te splitsen om zo alle steden tevreden te stellen. Leuven zou de faculteit theologie krijgen met voorbereidende lessen filosofie, in Brussel zouden de faculteiten rechten en letteren worden opgericht (met als basis de bestaande rechtsschool) en wetenschappen en geneeskunde zouden naar Gent verhuizen (op grond van de goed functionerende medische school). Luik zou zich tevreden moeten stellen met voortgezet middelbaar onderwijs in de vorm van een atheneum.⁷ Zowel in Noord als Zuid bestond er echter een te grote weerstand tegen een dergelijke opsplitsing van faculteiten in speciale scholen naar Frans model om dit voorstel serieus in overweging te nemen.

Onder druk van het lobbywerk van Van de Velde en Van Audenrode en van de publieke opinie besloot Willem I in een Koninklijk Besluit van 27 september 1815 dat, indien er meerdere universiteiten zouden worden opgericht in de Zuidelijke Nederlanden, één ervan in Leuven zou komen. In dezelfde periode gaf de regering de commissie De la Hamaide⁸ de opdracht een reglement op het hoger onderwijs voor te bereiden. Hierbij diende de commissie

autant qu'il lui était possible ... ne pas s'éloigner trop du plan d'organisation pour le haut enseignement qui est établi dans les provinces septentrionales par l'arrêté du 2 aout dernier.⁹

⁶ Cf. B. Borghgraef-van der Schueren, *De universiteiten in de Zuidelijke Nederlanden onder Willem I* (Brussel, 1973) 8-9 en J. Roelevink, 'Eenen eik die hondert jaren behoefde om groot te worden.' Koning Willem I en de universiteiten van het Verenigd Koninkrijk', in: C. A. Tamse, E. Witte, ed., *Staats- en natievorming in Willem I's Koninkrijk (1815-1830)* (Brussel, 1992) 286-309.

⁷ Den Haag, NA: 2.04.01, 3986: D. J. van Ewijck, *Quelques idées sur l'établissement des universités dans les provinces méridionales* (S. l., 08-1815).

⁸ De volgende leden maakten deel uit van de commissie: voorzitter De la Hamaide, advocaat-generaal bij het hoogerechtshof in Brussel, baron L. H. de Broeck, M. J. de Bast, kanunnik in Gent, J. F. Sentelet, docent aan de faculteit wetenschappen in Brussel, L. P. Rouillé en J. B. Lesbroussart, docenten aan de Brusselse letterenfaculteit.

⁹ Den Haag, NA: 2.04.04, 3985: *Lettre de la commission au commissaire-général de l'enseignement* (Brussel, 09-03-1816).

Onmiddellijk hierna ontbrandde de interstedelijke strijd voor één universiteit pas echt. De argumenten van de pleitbezorgers voor een universiteit te Leuven bleven grotendeels dezelfde. De vroegere hoogleraren van de oude universiteit legden nog steeds de nadruk op 'la célébrité de l'ancienne école' en op de noodzaak van een katholieke vorming. Zij trachtten de koning ervan te overtuigen

que ce n'est pas assez ... d'avoir fait des savans, si l'on n'a pas en même temps fait des hommes de bien, qui rehaussent la science par des moeurs pures et une conduite sans reproche.¹⁰

De bisschoppen beklemtoonden het belang van een katholieke universiteit voor de opleiding van de priesters, als tegenhanger van de drie protestantse universiteiten in het Noorden.¹¹ Het Leuvense stadsbestuur tenslotte bleef ervan overtuigd dat er 'geene stad [is] die zoo veele en zoo aanzienlyke middelen oplevert tot het daarstellen van eene inrigting van openbaar onderwijs.'¹²

Het geschil tussen het stadsbestuur en de andere aanhangers van een universiteit te Leuven over de (on)mogelijkheid van de heroprichting van de oude universiteit bleef voortbestaan, maar alle partijen waren het er wel over eens dat in principe één universiteit voor de Zuidelijke Nederlanden volstond. Het bestaan van meerdere universiteiten zou leiden tot ongezone jaloezie tussen de steden en zou te grote kosten met zich meebrengen.¹³ Bovendien was het hoger onderwijs niet bedoeld voor de massa en waren er onvoldoende hoogleraren beschikbaar voor meerdere universiteiten. Vooral de oprichting van een universiteit in Brussel werd bestreden. Brussel was veel te groot en de studenten zouden voortdurend worden aangetrokken tot allerlei decadente ontspanningsmogelijkheden. De bestaande academie in Brussel had geen internaten om de studenten op te vangen en te controleren. Veel leerlingen waren immers

trop jeunes pour que des parens puissent se résoudre à les placer loin d'eux ailleurs que dans des Pensionnats dont la discipline assure la conservation de leurs moeurs et de leur santé.¹⁴

¹⁰ 'Requête présentée, le 12 octobre 1815, par les députés de l'Université, à S. M. le Roi des Pays-Bas', in: 'Documens concernant le rétablissement de l'Université de Louvain', *Annuaire de l'UCL*, II (1838) 237, 244.

¹¹ Den Haag, NA: 2.04.01, 3986: *Mémoire des évêques de Tournay, de Gand et de Namur à Sa Majesté le Roi des Pays-Bas* (Mechelen, 27-11-1815).

¹² Den Haag, NA: 2.04.01, 3986: Brief van de burgemeester van Leuven aan Repelaer van Driel (Leuven, 21-11-1815).

¹³ J. C. Jacobs, *Vindiciae tribunalis conservatoris privilegiorum universitatis Lovaniensis iudicis per apostolica diplomata delegati* (S. l., 1816).

¹⁴ *Exposé des motifs* (1816) 14.

Het Brusselse stadsbestuur verzette zich op zijn beurt tegen wat het noemde het opsluiten van studenten in colleges. Internaten waren immers uit de tijd. In bijna alle Europese universiteiten woonden de studenten tegenwoordig in bij burgers. En Brussel beschikte weliswaar over meer ontspanningsmogelijkheden dan Leuven, maar deze hadden een duidelijk hoger niveau. De Brusselse studenten konden regelmatig een goed theaterstuk bijwonen, terwijl in Leuven

le défaut de toute autre ressource faisait affluer les étudiants aux farces souvent indécentes des bateleurs de tout genre qui passaient et repassaient sans cesse par cette ville.

Iedereen kende, aldus het Brusselse schepencollege, het fenomeen van de ‘mariages de Louvain’, studenten die na een ongelukje trouwden met ‘des filles ou des servantes de café et de cabaret.’¹⁵

Op het vlak van het onderwijs verweten de Leuvenaars de Brusselse academie enigszins terecht onvolledig te zijn. De Brusselaars bekritiseerden vervolgens het niveau van de oude Leuvense Universiteit in bijna letterlijk dezelfde bewoordingen als de prefect van het Dijledepartement bijna vijftien jaar eerder:

La physique était peu ou mal cultivée. ... On y suivait encore Descartes en se contentant d’indiquer superficiellement le système de Newton. Les nouvelles découvertes restaient inconnues.¹⁶

In zijn verzoekschriften beklemtoonde de gemeenteraad vooral de talrijke mogelijkheden voor praktisch onderwijs in Brussel door te wijzen op de aanwezigheid van verschillende gerechtshoven voor de studenten rechten en talrijke ziekenhuizen voor de praktische vorming van de studenten geneeskunde.

De voorstanders van een universiteit in Gent verwezen eveneens naar de vele instellingen in die stad ten dienste van het onderwijs: een provincieraad voor de praktijkervaring van de rechtenstudenten, een uitgebreide bibliotheek, een botanische tuin — ‘[un] des plus beaux établissements de ce genre qu’on trouve en Europe’¹⁷ — en een goed functionerende medische school. De gemeenteraad trachtte de protestantse vorst eveneens te overtuigen door te verwijzen naar de

¹⁵ ‘Requête du conseil municipal de Bruxelles, tendant à ce que cette ville conserve ses établissements d’instruction supérieure’, in: Nothomb, ed., *Etat de l’instruction supérieure en Belgique* (1844) 249-250.

¹⁶ Brussel, Stadsarchief: I.P.-2-II:Note en faveur du placement d’une université à Bruxelles (Brussel, 11-1815). De prefect van het Dijledepartement formuleerde het in 1801 als volgt: ‘La physique était peu cultivée... On y suivait encore Descartes. A peine donnait-on quelque idée du système de Newton. Les nouvelles découvertes restaient inconnues.’ (Brussel, Algemeen Rijksarchief: T508-850:Lettre du préfet du département de la Dyle au Ministre de l’intérieur (Leuven, 24 floréal IX/14-05-1801).)

¹⁷ ‘Requête du conseil municipal de la ville de Gand à S.A.R. le prince souverain des Pays-Bas-Unis, requête tendant à obtenir l’érection d’une université dans la dite ville’, in: Nothomb, ed., *Etat de l’instruction supérieure en Belgique* (1844) 234.

protestantse universiteit te Gent in de periode van de opstand ‘à la farouche tyrannie du duc d’Albe’, van 1578 tot 1584.¹⁸

Het belangrijkste argument van de aanhangers van Gent en ook van Luik was evenwel de noodzaak om meerdere universiteiten op te richten om op die manier een gezonde concurrentie tot stand te brengen. Het gebrek aan rivaliteit ten tijde van de oude universiteit

[fut] cause de l’extrême négligence que les professeurs mirent dans leurs leçons, et que toutes les parties de l’enseignement y furent arriérées d’un siècle.¹⁹

De tegenwerping van de Leuvense pleitbezorgers over het tekort aan hoogleraren werd afgewimpeld als overdreven. Jean Charles van Rotterdam, hoogleraar aan de Gentse medische school,

[rougit] d’avoir à parler d’une pareille objection, que je ne puis attribuer qu’à un excès de prévention pour l’Ancienne Université de Louvain, et au desir de la voir régner seule.²⁰

Het Luikse stadsbestuur sloot zich hierbij aan en herinnerde de regering eraan dat deze streefde naar een zo groot mogelijk gelijkjenis tussen de reglementen in Noord en Zuid. Aangezien er drie universiteiten bestonden in het Noorden, had ook het Zuiden recht op drie universiteiten. Door het bestaan van een academie in Luik tijdens het Franse bewind beschikte Luik trouwens over alle nodige voorzieningen.²¹

In het voorjaar van 1816 publiceerde de commissie De la Hamaide haar rapport. De meerderheid van de leden was voorstander van slechts één universiteit. Vroeger was één universiteit immers ook voldoende geweest. Bovendien zouden er altijd universiteiten zijn die, om meer studenten aan te trekken, minder streng zouden zijn bij het verlenen van diploma’s, en dit uiteraard ten nadele van de kwaliteit van het onderwijs. Deze ene universiteit zou concurreren met de drie universiteiten in de Noordelijke Nederlanden en er zou binnen de universiteit zelf competitie ontstaan tussen studenten en professoren onderling. Tenslotte

---

¹⁸ *Ibidem*, 235. Cf. P. Fredericq, ‘L’Université calviniste de Gand (1578-1584)’, *Revue de l’instruction publique*, XXI (1878) 245-261.

¹⁹ Den Haag, NA: 2.04.01, 3986: J. F. Kluyskens, *Réfutation de l’opinion emise par la commission chargée de l’organisation préparatoire de l’instruction publique, en faveur de l’établissement d’une seule université dans les provinces méridionales* (Gent, 06-01-1816).

²⁰ Den Haag, NA: 2.04.01, 3986: J. C. van Rotterdam, *Réflexions sur la nécessité d’établir plusieurs universités dans les provinces méridionales du Royaume des Pays-Bas* (Gent, 27-12-1815).

²¹ Den Haag, NA: 2.04.01, 3986: *Lettre du commission municipale de Liège au gouverneur de la province de Liège* (Luik, 21-11-1815).

en n'établissant qu'une université on peut la fonder d'une manière beaucoup plus grande, il peut y avoir un nombre plus considérable de bourses, on peut augmenter les appointemens des professeurs ..., et on peut compléter avec plus de facilité les collections.²²

Enkel de Gentse kanunnik Martinus de Bast bleef ijveren voor drie katholieke universiteiten (waarvan één in Gent) als tegenhanger van de drie protestantse universiteiten in het Noorden.

Vervolgens onderzocht de commissie de vraag waar de universiteit zou moeten komen. Indien de koning hun advies volgde en dus oordeelde dat één universiteit volstond, kwamen twee steden in aanmerking, namelijk Leuven en Brussel. Beide kregen drie stemmen. Indien er tegen het advies van de commissie in toch meerdere universiteiten zouden worden opgericht, zou Leuven er één verwerven op basis van het Koninklijk Besluit van 27 september 1815. Brussel lag te dicht bij Leuven om in aanmerking te komen. Luik was net als Leuven een gedoodverfde winnaar. Alleen over de derde universiteit bestond er onenigheid tussen de commissieleden. Brugge kwam enigszins uit de lucht vallen, maar genoot uiteindelijk toch de voorkeur boven Gent, voornamelijk omdat

on doit s'attendre à voir cette université fréquentée par une infinité d'Anglais, ce qui certes serait toujours un avantage pour ce pays.²³

De stad bezat alle nodige faciliteiten en er kon gemakkelijker dan in Gent toezicht worden gehouden op het gedrag van de studenten. De vrees voor de sterke pro-Nederlandse houding van Gent vormde onuitgesproken de doorslaggevende factor.

Het Brugse stadsbestuur, gesteund door de West-Vlaamse provincieraad, maakte van dit advies gebruik om zijn eigen zaak te bepleiten bij Willem I, maar tevergeefs.²⁴ Gent won uiteindelijk de strijd. Ook Doornik liet in deze laatste fase van zich horen. Het was tenslotte één van de oudste steden van het land, '[qui] recevrait par le siege de cet établissement un moyen evident de se relever de sa décadence.'²⁵ In tegenstelling tot Gent en Leuven was de grensstad nog nooit belegerd en was ze gelegen in een rustige en landelijke omgeving, ideaal voor de geestelijke ontwikkeling van de leden van de nieuwe universiteit. Haar kritiek op de onevenwichtige samenstelling van de commissie werd gedeeld door de Gentse gemeenteraad. De oververtegenwoordiging van Brabanders verklaarde in hun

²² Den Haag, NA: 2.04.01, 3985: *Rapport de la commission chargée de présenter ses vues sur l'établissement des universités dans les provinces méridionales du Royaume des Pays-Bas* (Brussel, 09-03-1816) 3.

²³ *Ibidem*, 7. De onderwijstaal in de Nederlandse universiteiten zou Latijn zijn en vormde geen belemmering.

²⁴ Cf. 'Waarom geen hogeschool te Brugge', *Gazette van Brugge en van de provincie West-Vlaanderen* (12-12-1910).

²⁵ Den Haag, NA: 2.04.01, 3986: Lettre du maire de Tournay au Roi (Doornik, 21-06-1816).

ogen het ‘verrassende’ resultaat.²⁶ De commissie had trouwens helemaal geen bevoegdheid ‘d’examiner s’il convient d’établir une ou plusieurs universités dans les parties méridionales [du] royaume.’²⁷ Minstens even verrassend was het ontbreken van Antwerpen in het rijtje. De Scheldestad koos van begin af aan voor haar handelsbelangen en steunde de kandidatuur van Leuven.

De Nederlandse administratie onder leiding van Repelaer van Driel stemde in grote lijnen in met het advies van de commissie. In haar ogen was het verstandiger één grotere universiteit aan te vullen met enkele athenea in plaats van meerdere kleine universiteiten op te richten.²⁸ Nochtans schreef het *Reglement op de inrigting van het hooger onderwijs in de Zuidelijke Provinciën van het Koninkrijk der Nederlanden* van 25 september 1816 tegen de verwachtingen in de oprichting van drie universiteiten voor. De keuze voor Leuven werd grotendeels bepaald door de publieke opinie. Uiteraard ging het hierbij om de oprichting van een door de overheid gecontroleerde universiteit en niet om het herstel van de oude Alma Mater. Desondanks was het risico dat de Leuvense universiteit zou uitgroeien tot een katholiek bolwerk dat gekant was tegen de protestantse regering, te reëel om enkel een universiteit in Leuven op te richten. Ook de wens van Willem I voor een zelfde regeling in Noord en Zuid om zo beide landsdelen dichter bij elkaar te brengen, speelde een doorslaggevende rol bij de keuze voor drie universiteiten. Brussel lag te dicht bij Leuven en bovendien bestond er het gevaar voor een politiek engagement van de studenten. Luik kreeg haar universiteit voornamelijk door gebrek aan concurrenten in de regio. Gent tenslotte genoot de voorkeur op Brugge en Doornik hoofdzakelijk wegens de vele bestaande instellingen en de orangistische sympathieën van enkele vooraanstaande burgers.²⁹

²⁶ Dit verwijt was trouwens niet onterecht. Vier van de zes commissieleden kwamen uit Brabant.

²⁷ Den Haag, NA: 2.04.01, 3986: Lettre du conseil municipal de Gand au Roi (Gent, 12-01-1816).

²⁸ Den Haag, NA: 2.04.01, 3986: O. Repelaer van Driel, *Memorie over het getal en de plaatsing van universiteiten en athenea in de Zuidelijke Provinciën* (Den Haag, 03-1816). Dit staat haaks op de conclusies van Roelevink, die beweert dat Repelaer van Driel de oprichting van meerdere universiteiten verdedigde. Mijn vermoeden is echter dat hij onder druk van Willem I zijn standpunt heeft aangepast tussen maart en juni 1816. (Roelevink, ‘Eenen eik die hondert jaren behoefde om groot te worden’, 298.)

²⁹ Ook de bemoeiingen van Jacques Louis Kesteloot waren uiterst belangrijk. Deze geneesheer, geboren in Nieuwpoort, gepromoveerd aan de Leidse universiteit en gevestigd in Den Haag, was raadsman van Willem I en bevriend met de invloedrijke Anton Reinhard Falck, de latere minister van openbaar onderwijs. Sinds hij door Joseph François Kluyskens, hoogleraar aan de Gentse medische school, was aangetrokken als extern redactielid van het tijdschrift *Annales de littérature médicale étrangère et nationale*, koesterde Kesteloot een warme sympathie voor de artsen verbonden aan deze instelling. De school zou volgens hem een uitstekende basis vormen voor de nieuwe geneeskundige faculteit. (*Gent: 300 jaar geneeskunde* (Gent, 1990) 29.)

Het streven naar een vermindering van het aantal universiteiten, 1817-1830

Vanzelfsprekend waren de pleitbezorgers van Brussel, Brugge en Doornik en alle voorstanders van slechts één universiteit, zoals de verdedigers van Leuven, ontgoocheld door de nieuwe regeling, aangezien er totaal geen rekening was gehouden met het advies van de commissie. Toch heroriënteerde het debat zich enigszins na de opening van de universiteiten in oktober 1817. Alhoewel de kwestie voordien onlosmakelijk verbonden was geweest met de vraag naar de lokatie van de universiteit(en), en het eigen belang van de steden dikwijls op het algemeen belang had geprimeerd, focuste de kritiek zich na 1817 bijna uitsluitend op het aantal universiteiten. Pleidooien voor één universiteit volgden elkaar op, zonder dat hun verdedigers zich echt afvroegen waar die ene universiteit dan moest komen.

Voorals de angst om drie middelmatige universiteiten over te houden voedde het verlangen naar één omvangrijkere universiteit met internationale uitstraling. Velen die in meer of mindere mate bij het universitair onderwijs betrokken waren, vroegen zich af of de regering wel over voldoende financiële middelen beschikte om volwaardige wetenschappelijke verzamelingen uit te bouwen voor zes universiteiten (drie in het Noorden en drie in het Zuiden). ‘La France, pays d’une étendue bien plus vaste que le nôtre, n’a que trois universités, et nous en avons six’, aldus de Henegouwse arts Marcq.³⁰ Hij vreesde dat het kleine aantal studenten en hoogleraren minder stimulerend werkte:

Le petit nombre d’étudiants qui se trouvent dans chaque école ne fait pas naître cette émulation, que l’on voit régner dans une nombreuse réunion. Les professeurs eux-mêmes, peu encouragés, donnent leurs leçons avec négligence; ... on apporte plus de zèle, plus d’apprêt dans son travail lorsque l’on doit parler devant un nombreux auditoire.³¹

Het ontbrak volgens de critici bovendien niet alleen aan wedijver binnen de universiteit zelf, maar ook tussen de verschillende universiteiten onderling. De West-Vlaamse arts De la Haye meende dat het veel beter zou zijn twee degelijke universiteiten, één in het Noorden en één in het Zuiden, met elkaar en met buitenlandse universiteiten te laten concurreren. Alleen een dergelijke rivaliteit zou volgens hem tot grote resultaten kunnen leiden.³²

De belangrijkste argumenten in het publieke debat tegen de oprichting van drie universiteiten waren het te kleine hooglerarencorps per universiteit (wegens financiële beperkingen) en, nauw hiermee verbonden, het tekort aan hoog opgeleid personeel in de Zuidelijke Nederlanden. Volgens Broquet, arts in Doornik, leed zeker de medische opleiding onder een te klein aantal hoogleraren:

---

³⁰ P. A. Marcq, *De l’état actuel de l’enseignement médical en Belgique et des moyens de l’améliorer* (Brussel, 1821) 18.

³¹ *Ibidem*, 8.

³² D. de la Haye, *Réponses à M. L.V. Raoul, professeur de littérature à l’Université de Gand* (Ieper, 1821) 17.

En établissant trois universités on a triplé toutes les dépenses. ... Il n'y auroit que trois ou quatre professeurs pour l'enseignement de toutes les sciences médicales dans chacune des universités.³³

Van die vier hoogleraren kwamen er gemiddeld slechts twee uit de Zuidelijke Nederlanden, één uit de Noordelijke Nederlanden of Frankrijk en was er één van Duitse afkomst. De klachten over het grote aantal buitenlandse, vooral Duitse, hoogleraren namen geleidelijk aan toe en bereikten een hoogtepunt in het debat in 1828.

De kritiek op het aantal universiteiten nam zulke proporties aan dat de regering de behoefte voelde zichzelf te verdedigen. In haar apologie legde de overheid vooral de nadruk op de noodzaak van een evenwicht tussen Noord en Zuid. De oude universiteiten Leiden, Groningen en Utrecht konden niet zomaar worden afgeschaft, zodat de koning zich verplicht voelde ook in het Zuiden drie universiteiten op te richten. Het risico dat de politieke en intellectuele elite uit de Zuidelijke Nederlanden zich anders benadeeld zou voelen, was immers te groot. Deze ontevredenheid zou

te gegronder zijn voorgekomen, naar mate men zou gemeend hebben te kunnen aantonen, dat juist in dit gedeelte des Rijks de staat van het openbaar onderwijs sedert 25 jaren meer dan in het andere was verwaarloosd geweest.³⁴

Voeg daarbij de schrik voor een te uitgebreide en te kritische studentenmassa aan één universiteit en de overtuiging dat concurrentie tussen de drie instellingen de wetenschappelijke ontwikkeling bevorderde.

Hoewel in de volgende jaren zeer regelmatig klachten bleven opduiken over de overbelasting van de hoogleraren en over te beperkte wetenschappelijke collecties en te kleine ziekenhuizen³⁵ leek de meerderheid van de betrokkenen zich toch geleidelijk aan bij de situatie neer te leggen. Af en toe kreeg de regering zelfs steun voor haar drie universiteiten. In zijn openingsrede vergeleek de Luikse rector Toussaint Dieudonné Sauveur de nieuwe instellingen met de Franse *Université impériale*, waarbij hij ten volle apprecieerde dat de universiteiten opnieuw waren herleid tot hun zogenaamde natuurlijke en werkbare afmetingen.³⁶ Niet toevallig kwam die steun vooral vanuit de universiteiten van Luik en Gent. Indien er maar één universiteit overbleef, zou deze zich immers niet in één van de uithoeken van het land bevinden.

³³ F. E. Broquet, *Quelques réflexions sur l'état de la médecine en Belgique et notamment sur les lois et arrêtés qui en règlent l'enseignement et la pratique* (Doornik, [1818]) 12.

³⁴ *Verslag van den staat der hooge, middelbare en lagere scholen in 1819* (Den Haag, 1820) 17.

³⁵ Leuven, Rijksarchief: Rijksuniversiteit Leuven I: Procès-verbal de l'assemblée des professeurs, convoqués par le recteur magnifique (Leuven, 07-18-1817).

³⁶ T. D. Sauveur, 'Discours prononcé pour la cérémonie de l'installation de l'université, le 25 septembre 1817', *Annales Academiae Lovaniensis*, II (1818-1819) 5.

In de loop van de jaren 1820 werd duidelijk dat de kritiek op het aantal universiteiten was vervangen door een ander discussiepunt, namelijk de toenemende onvrede, vooral bij de katholieken, over het zogenaamde staats-monopolie op het universitair onderwijs. Reeds in 1817 omschreven de Belgische bisschoppen het als hun taak ‘al datgene [te] doen, ..., om te beletten, dat de jongelieden in de academische lessen, grondbeginselen des ongeloofs gaan putten.’³⁷ In hun ogen was het dan ook volkomen logisch dat ze inspraak eisten in het bestuur van de nieuwe universiteiten. De strijd voor meer onderwijsvrijheid, voortvloeiend uit het zogezegd ‘verworven recht’ van de katholieke kerk op het organiseren van onderwijs, nam de aandacht weg van het ongenoegen over het groot aantal universiteiten. De beroering die ontstond bij de oprichting van het Filosofisch College in 1825,³⁸ drukte de verzoekschriften voor één universiteit helemaal naar de achtergrond.

In de van overheidswege gestimuleerde discussies over het universitair onderwijs amper drie jaar later bleek evenwel dat velen het idee van één universiteit nog niet hadden opgegeven. Onder druk van de toenemende kritiek op zijn onderwijsbeleid en als blijk van zijn bereidwilligheid veranderingen door te voeren, stelde Willem I in 1828 een commissie in ‘ter raadpleging over sommige punten betreffende het hooger onderwijs.’³⁹ De punten van overweging werden gepubliceerd in kranten en tijdschriften om een zo ruim mogelijk publiek debat te stimuleren. Talrijke hoogleraren, politici, leraren, artsen en juristen stuurden hun bedenkingen en voorstellen naar de commissie. Ze pleitten bijna allemaal voor een vermindering van het aantal universiteiten.

Het vaakst geopperde plan bestond eruit één of twee universiteiten om te vormen tot een zogenaamde polytechnische school naar het voorbeeld van de Parijse *Ecole Polytechnique*. Anderen suggereerden niet het aantal universiteiten, maar het aantal faculteiten te verminderen. Lemaire, een leraar in Namen,

³⁷ *Eerbidig vertoog der Bisschoppen van Gend, van Namen en van Doornik en der vikarissen-generaal van Mechelen en van Luik aan Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden, betrekkelijk de oprigting van nieuwe universiteiten in de Zuidelijke Provinciën des Rijks* (S. I., [1817]) 43.

³⁸ Het Collegium Philosophicum werd door Willem I opgericht ter verbetering van de priesteropleiding, maar tegelijkertijd om meer greep te krijgen op de vorming van priesters. Om te worden toegelaten in een bisschoppelijk seminarie moest men gedurende twee jaren een voorbereidende opleiding gevolgd hebben in dit instituut met vakken als filosofie, moraal, geschiedenis en kanoniek recht. Cf. F. Steffens, ‘Het Collegium Philosophicum instituut te Leuven (1825-1830). Bijdrage tot de studie van de kerkpolitiek van Willem I’ (Onuitgegeven licentiaatsverhandeling; Leuven, 1974). In 1816 had Willem I de oprichting van een katholieke theologische faculteit aan de Zuid-Nederlandse universiteiten voor onbepaalde duur uitgesteld. Voor deze gevoelige kwestie was de steun nodig van de paus en bovendien vreesde de regering een toename van de inspraak van de bisschoppen in het bestuur van de universiteiten.

³⁹ W. F. Roëll, *Rapport der commissie, bijeengeroepen door Koninklijk Besluit van 13 April 1828, no.100, ter raadpleging over sommige punten betreffende het hooger onderwijs* (Den Haag, 1830).

lanceerde het voorstel dat elke universiteit de voorbereidende faculteiten letteren en wetenschappen zou bezitten en slechts één van de hogere faculteiten, rechten of geneeskunde.⁴⁰ De Gentse arts en hoogleraar Joseph François Kluyskens ging zelfs nog verder en opperde het idee om in Leuven en Utrecht enkel de letterenfaculteit te behouden.⁴¹ De meerderheid van de commissie verklaarde zich uiteindelijk voor het behoud van de zes bestaande universiteiten. De doorslaggevende argumenten hierbij waren de mogelijkheid van een meer individuele begeleiding van de studenten in dispuutoefeningen, de angst voor een te grote concentratie van studenten, de gezonde mededinging tussen de universiteiten en een betere verspreiding van de wetenschappelijke kennis over het hele land.⁴² Het rapport van de commissie, gepubliceerd in 1830, en de daarin voorgestelde hervormingen kwamen echter sowieso te laat. De vraag naar meer onderwijsvrijheid en de aanspraak van de katholieken op het recht zelf de priesteropleiding te organiseren, leidden, samen met veel ander grieven, tot het uitbreken van de Belgische revolutie in de herfst van dat jaar.

Chaos in het Belgische universitaire landschap, 1830-1834

Het besluit van 16 oktober 1830, waarin de voorlopige regering een volledige onderwijsvrijheid afkondigde, volgde logisch uit de voorafgaande ontwikkelingen. Ook de beslissing om in elke universiteit een aantal faculteiten af te schaffen met als uiteindelijk doel één universiteit over te houden, lag in de lijn van de verwachtingen.⁴³ Toch lokte deze laatste maatregel veel protest uit, natuurlijk in de eerste plaats van de getroffen universiteiten, maar ook van buitenstaanders. Pierre François Verhulst, leraar aan het Brusselse Musée des sciences et des lettres,⁴⁴ kloeg [que] la révolution belge, ..., n'a produit que la désorganisation des universités.⁴⁵ Tegelijkertijd beklemtoonde hij nochtans dat hij dit niet verweet aan de voorlopige regering. Deze had immers moeten toegeven aan de publieke opinie en talrijke buitenlandse hoogleraren moeten ontslaan, waardoor enkele faculteiten alleen al door personeelsgebrek hun deuren hadden moeten sluiten.

⁴⁰ Den Haag, NA: 2.04.01, 4983: M. Lemaire, *Quelques vues sur l'enseignement public dans les Pays-Bas* (Namen, 1828).

⁴¹ Den Haag, NA: 2.04.01, 4983: J. F. Kluyskens, *Des gymnases* (Gent, 1828). Opmerkelijk hierbij is dat Kluyskens in 1816 uitdrukkelijk de oprichting van drie universiteiten verdedigde. Zijn voornaamste bedoeling was duidelijk om de belangen van de stad Gent te vrijwaren.

⁴² Roëll, *Rapport der commissie* (1830) 39-43.

⁴³ Leuven verloor de faculteiten rechten en wetenschappen, Gent verloor de faculteiten letteren en wetenschappen en Luik verloor enkel de faculteit letteren.

⁴⁴ G. Vanpaemel, 'Onderwijs voor 'de meer beschaafde klasse'. Het Museum voor wetenschappen en letteren te Brussel (1826-1834)', *Scientiarum Historia. Tijdschrift voor de geschiedenis van de wetenschappen en de geneeskunde*, XXIII (1997) I, 3-19.

⁴⁵ P. F. Verhulst, *Mémoire sur les abus dans l'enseignement supérieur actuel, et sur les moyens de les réformer, présenté au congrès national de la Belgique* (Brussel, 1831) 4.

De universiteiten, gesteund door de stedelijke overheden, bepleitten de heroprichting van de afgeschafte faculteiten. Onder invloed van dergelijke smeekbeden werd de opheffing van de Leuvense rechtenfaculteit herroepen, voornamelijk wegens de verdiensten van de studenten in de rechten voor de Belgische revolutie.⁴⁶ Deze schikking leidde uiteraard onmiddellijk tot een reactie. Luik had immers eveneens veel offers aan de opstand gebracht en de stad eiste daarom dat de voorlopige regering het evenwicht tussen beide universiteiten herstelde. Ondanks de steun van een aanzienlijke fractie in het nationaal congres werd de Luikse letterenfaculteit echter niet hersteld.

Enkele hoogleraren namen daarop het initiatief om zelf een zogenaamde vrije faculteit te stichten. Gent, waar de wens tot heroprichting van de faculteiten evenmin werd ingewilligd, volgde dit voorbeeld. De voornaamste drijfveer hierbij was het opvangen van ontbrekende voorbereidende studies. Een student die in Gent rechten wilde studeren, moest immers, althans in theorie, wiskunde volgen in Luik, de kandidatuur in de letteren behalen in Leuven en kon pas daarna zijn rechtenstudies aanvatten in Gent. In de praktijk werden deze voorbereidende studies natuurlijk grotendeels verwaarloosd, te meer daar de studenten sinds het besluit van 16 december 1830 niet meer verplicht waren de lessen bij te wonen. Bovendien stelde het onderwijs in deze vrije faculteiten niet veel voor. Zij hadden immers niet het recht om graden te verlenen, de studenten kozen alleen de hoogst noodzakelijke inleidende cursussen uit en de hoogleraren waren dikwijls niet opgeleid in het betreffende vakgebied.

In reactie op deze weliswaar beperkte maatregelen van de regering volgden vanaf oktober 1830 de meest uiteenlopende plannen voor een hervorming van het universitaire landschap elkaar op. De administrateur-generaal van het onderwijs Philippe Lesbroussart poneerde het voorstel één universiteit voor heel België op te richten, waarbij de vier faculteiten werden verspreid over vier steden (letteren in Leuven, wetenschappen in Luik, rechten in Brussel en geneeskunde in Gent). Eigenlijk zou hij liever de hele universiteit in één stad houden, maar politieke naijver verhinderde dat.⁴⁷ Ook de Pruisische hoogleraar Charles Beving (later hoogleraar in Brussel) sprak zich in zijn *Lettre à Monsieur V. Cousin sur l'état de l'enseignement en Belgique* uit voor één universiteit, op te richten in Brussel.⁴⁸ Nog anderen waren hun tijd ver vooruit en wensten één Nederlandstalige universiteit voor Vlaanderen in Gent, en één Franstalige voor Wallonië in Luik. Zij beklemtoonden het belang van onderwijs in de eigen taal en keerden zich hierbij vooral tegen de taalpolitiek van Willem I. Deze was erop gericht geweest

---

⁴⁶ Adolphe Roussel in het bijzonder had zich erg ingezet voor de Belgische zaak als commissaris van het arrondissement Leuven vanaf oktober 1830. Zie: P. Dhondt, 'Strijd voor het behoud. Onrust aan de Leuvense rijksuniversiteit', in: M. Derez, V. Vandekerchove, P. Veldeman, T. Verschaffel, ed., *Vrijgevochten stad. Leuven en de Revolutie van 1830/1831* (Leuven, 2006) 75-89.

⁴⁷ P. J. B. Lesbroussart, *Projet de loi présenté par M. l'administrateur général de l'instruction publique pour la réorganisation de l'enseignement dans la Belgique* (S. l., 1831).

⁴⁸ C. Beving, *Lettre à Monsieur V. Cousin sur l'état de l'enseignement en Belgique* (Brussel, 1832).

de Zuidelijke Nederlanden te vernederlandsen en had het behoud van het Latijn aan de universiteiten nagestreefd.⁴⁹ In oktober 1830 had het Voorlopig Bewind onder druk van de revolutionaire studenten prompt het Latijn vervangen door het Frans.

Auguste Baron en enkele gelijkgezinden uit het Brusselse Musée des sciences et des lettres namen, geërgerd door het getalm van de regering, het heft in eigen handen. Zij lanceerden al in het voorjaar van 1831 het plan om een vrije universiteit in de hoofdstad op te richten. Na contacten met de administrateur-generaal van onderwijs en de minister van binnenlandse zaken bleek echter dat de regering zich nog altijd zou kunnen uitspreken voor één rijksuniversiteit in Brussel. Er was immers nog niets beslist. In afwachting van een duidelijk regeringsstandpunt en om deze, in de ogen van Baron, meest ideale oplossing voor Brussel niet tegen te werken, werd het idee voor de oprichting van een vrije universiteit (althans voorlopig) afgeblazen.⁵⁰

Uiteindelijk stelde de voorlopige regering een commissie in die advies moest uitbrengen over de kwestie. De commissie bestond uit zes leden, vertegenwoordigers van de universiteiten en andere instellingen voor hoger onderwijs, van het gerecht en het middelbaar onderwijs.⁵¹ Ook zij pleitten voor de oprichting van één universiteit. België was immers maar een klein land met goede transportmogelijkheden en de afschaffing van twee universiteiten zorgde voor een aanzienlijke besparing. Dit geld kon geïnvesteerd worden in het aantrekken van meer en betere hoogleraren aan de overblijvende universiteit, zodat ook een ruimer onderwijsprogramma kon worden aangeboden. Alle geleerden zouden op die manier samen op één plaats zitten, wat de wetenschappelijke productie enkel ten goede kon komen. De commissieleden verwierpen unaniem het plan de faculteiten over verschillende grote steden te verspreiden uit vrees dat de eenheid tussen de wetenschappen zou verloren gaan. Over de heikele vraag waar die ene universiteit moest komen, spraken de commissieleden zich evenwel niet uit. Enkel een compensatie van de gedupeerde steden in de vorm van een *école polytechnique* werd voorzien.⁵²

⁴⁹ Bijvoorbeeld: C. A. Tandel, *Idées sur l'instruction publique dans le Royaume des Pays-Bas* (Brussel, 1829).

⁵⁰ J.-J. Hoebanx, ed., 'Documents d'archives concernant les origines de l'Université libre de Belgique. 1831 et 1834', *Handelingen van de Koninklijke commissie voor geschiedenis*, CLXIII (1997) 207, 220-223.

⁵¹ De volgende leden maakten deel uit van de commissie: Désiré Arnould, secretaris-inspecteur van de Leuvense rijksuniversiteit; Belpaire, oud-schoolinspecteur en griffier van de handelsrechtbank in Antwerpen; Cauchie, leraar mineralogie in het atheneum van Namen; Jean Gérard Joseph Ernst, hoogleraar aan de Luikse faculteit rechten; Charles Lecocq, lid van het nationaal congres en oud-schoolinspecteur en Adolphe Quetelet, hoogleraar aan het Brusselse Musée des sciences et des lettres.

⁵² *Projet de loi pour l'enseignement public en Belgique, présenté par la commission spéciale, créée par arrêté du 30 août 1831, et publié par le ministre de l'intérieur* (Brussel, 1832).

Al vóór de publicatie van het rapport van de commissie in maart 1832 bestookten de bestaande universiteiten, gesteund door de stadsbesturen, de voorlopige regering met verzoekschriften en pleidooien voor het behoud van de eigen universiteit.⁵³ De gebruikte argumenten waren grotendeels dezelfde als die in 1815. De rijksuniversiteit van Leuven beklemtoonde de aanwezigheid van het grote aantal gebouwen en verzamelingen ten dienste van het onderwijs, de uitstraling van de oude universiteit, de centrale ligging en de goede discipline van de studenten. Zoals vroeger sloot zij zich vol overtuiging aan bij het streven naar één universiteit. Het doembeeld van drie halve universiteiten met onvoldoende hoogleraren versterkte haar houding. In België zelf waren volgens Leuven te weinig hoogopgeleiden te vinden, met als gevolg dat men zich naar het buitenland zou moeten richten. Het beschikbare budget was evenwel te klein om gerenommeerde buitenlandse hoogleraren aan te trekken en bovendien bestond er een zeer grote weerstand tegen alles wat buitenlands was in de pas onafhankelijke natie. De oprichting van een gerechtshof en een militaire school zou het verlies van een universiteit in respectievelijk Gent en Luik compenseren.⁵⁴

Deze twee universiteiten en steden bepleitten net als voordien met klem de noodzaak van meerdere universiteiten. Het monopolie van de oude Leuvense universiteit was voor hen een schrikbeeld. Enkel concurrentie tussen de verschillende instellingen kon de wetenschappelijke geest levendig houden. Daarenboven beschikte Gent over een zeer uitgebreide bibliotheek, één van de mooiste botanische tuinen van Europa, meer dan voldoende verblijfsmogelijkheden voor studenten, grote ziekenhuizen en perfect functionerende gerechtshoven voor de praktische vorming van studenten in de geneeskunde en de rechten.⁵⁵ Ook in Luik stonden grote ziekenhuizen en goede gerechtshoven garant voor de praktijkinitiatie van de studenten. Verder had de stad het grote voordeel dicht bij de grens te liggen met als gevolg een grote aantrekkingskracht op buitenlandse studenten. De universiteit kon zo de ontmoetingsplaats worden van Belgische, Duitse, Nederlandse en Franse geleerden.⁵⁶

Vanaf het najaar van 1832 betrad een nieuwe speler het strijdperk, namelijk de katholieke bisschoppen. Het conflict tussen de verschillende steden werd steeds meer een conflict tussen ideologische groepen. Onmiddellijk na de afschaffing

⁵³ Cf. E. Witte, *Politieke machtsstrijd in en om de voornaamste Belgische steden, 1830-1848* (2 dln.; Brussel, 1973).

⁵⁴ 'Requête au Roi, par laquelle le conseil de régence de Louvain demande qu'une université unique soit érigée, et qu'on en fixe le siège en cette ville', in: Nothomb, ed., *Etat de l'instruction supérieure en Belgique* (1844) 724-729.

⁵⁵ 'Adresse du conseil de régence de la ville de Gand au Roi, tendant à obtenir le maintien de l'université de la dite ville', in: Nothomb, ed., *Etat de l'instruction supérieure en Belgique* (1844) 778-780.

⁵⁶ 'Observations transmises au sénat par le conseil de régence de la ville de Liège, sur l'organisation de l'enseignement public et sur la conservation de l'université de la même ville', in: Nothomb, ed., *Etat de l'instruction supérieure en Belgique* (1844) 773-774.

van het Filosofisch College in 1830 drongen de bisschoppen aan op een grondige verbetering van de priesteropleiding. Een nieuw seminarie voor de hele Belgische kerkprovincie zou het verguisde college moeten vervangen. Onder invloed van de wanorde aan de rijksuniversiteiten en de inactiviteit van de regering op het vlak van het universitair onderwijs groeide het provinciaal seminarie in het hoofd van de Gentse bisschop Jan Frans van de Velde geleidelijk uit tot een theologische faculteit en nog enige tijd later tot een volledige katholieke universiteit. Van de Velde vond meteen steun bij de Mechelse aartsbisschop Engelbert Sterckx, die erop aandrong zo snel mogelijk in Mechelen te beginnen. Desnoods zou gestart worden met een beperkt studietoelaat, maar men moest absoluut voorkomen dat nog een generatie studenten aan de rijksuniversiteiten verloren zou gaan. De bisschoppen geloofden immers niet meer in de mogelijkheid de rijksuniversiteiten volgens hun opvattingen te kunnen verbeteren.⁵⁷

Aan de rijksuniversiteiten bleef de chaos intussen voortduren. Onder druk van enkele Gentse en Luikse hoogleraren richtte de voorlopige regering aan het eind van 1832 onafhankelijke examencommissies filosofie op. Deze commissies zetelden weliswaar in Gent en Luik, maar bestonden niet uit hoogleraren van de daar bestaande vrije faculteiten en betekenden geenszins een erkenning van deze faculteiten. De bedoeling was dat studenten zich door zelfstudie of door het volgen van enkele vakken aan de vrije faculteiten konden voorbereiden op examens, die afgenomen werden door deze commissies die bestonden uit onafhankelijke juryleden afkomstig bijvoorbeeld uit de Koninklijke Academie. Zo waren de studenten niet meer verplicht zich te verplaatsen naar Leuven, de enige universiteit waar nog een letterenfakulteit bestond. De administrateur-generaal van het onderwijs Lesbroussart vreesde uiteraard voor een nog grotere verwaarlozing van de voorbereidende studies en ook de Leuvense faculteit filosofie reageerde furieus. Deze maatregel deed het aantal studenten te Leuven immers nog verder dalen.⁵⁸

De oprichting van vrije universiteiten in 1834 en het compromis van 1835

De voorlopige regering beseftte dat de nieuwe examencommissies de moeilijkheden niet konden oplossen en dat er dringend behoefte was aan een definitieve wettelijke regeling van het hoger onderwijs. Voortdurende regeringswisselingen en meningsverschillen tussen de ministeries onderling eisten echter de aandacht op. Een nieuwe commissie, opgericht in november 1833, moest

⁵⁷ Cf. R. Mathes, *Löwen und Rom. Zur Gründung der Katholischen Universität Löwen unter besonderer Berücksichtigung der Kirchen- und Bildungspolitik Papst Gregors XVI* (Essen, 1975) 160-178; A. Simon, 'La grande conquête de la liberté d'enseignement en Belgique: l'université Catholique', *Collectanea Mechliniensia: commentarius scientiarum ecclesiasticarum*, XVI (1927) 597-605 en J. Laenen, 'Les origines de la nouvelle Université de Louvain', *La vie diocésaine. Bulletin du diocèse de Malines*, III (1909) 194-204.

⁵⁸ 'Observations de la faculté de philosophie et lettres de l'université de Louvain, sur l'arrêté royal du 31 décembre 1832', in: Nothomb, ed., *Etat de l'instruction supérieure en Belgique* (1844) 836-839.

soelaas bieden.⁵⁹ Hoewel de commissie haar rapport pas in de zomer van het jaar nadien uitbracht, was al vanaf begin 1834 duidelijk welke richting het uitging.

In principe waren ook deze commissieleden overtuigd van de voordelen van één universiteit (zeker de lagere kostprijs vormde een cruciaal argument), maar opnieuw was er geen antwoord op de vraag waar deze ene universiteit moest komen. Brussel was als hoofdstad de meest logische kandidaat, maar daar was het gevaar voor politieke agitatie door studenten te groot. Bovendien zouden allerlei ontspanningsmogelijkheden hen voortdurend afleiden. Leuven had als voordelen de centrale ligging en de naam van de oude universiteit, maar beschikte over onvoldoende mogelijkheden voor de praktische vorming van studenten geneeskunde en rechten. De universiteit van Gent op haar beurt was materieel juist uitstekend uitgerust, maar lag onvoldoende centraal; net als tenslotte de universiteit van Luik, de enige die op dat moment nog enigszins behoorlijk functioneerde met drie faculteiten en een aanzienlijk aantal hoogleraren.

Noodgedwongen stelde de commissie twee rijksuniversiteiten voor, één in Gent en één in Luik. Weliswaar werden enkele argumenten naar voren gebracht om deze keuze te verantwoorden, maar die waren allerminst overtuigend. Eén universiteit in Vlaanderen en één in Wallonië zou beide landsdelen tevreden stellen. Beide universiteiten zouden in gezonde concurrentie met elkaar (en met de in concept reeds bestaande vrije universiteiten) kunnen treden:

Deux universités coûteront plus, mais l'augmentation de la dépense est plus que compensée par les immenses avantages qui en résulteront, sous tous les rapports.⁶⁰

Wat deze voordelen precies inhielden, zou de toekomst moeten uitwijzen, want niemand kon zich er op dat moment echt iets bij voorstellen. De commissie trachtte met haar voorzichtig besluit vooral zoveel mogelijk steden tegemoet te komen. Ook met het feit dat de plannen voor de oprichting van een katholieke universiteit in Mechelen en een vrije universiteit in Brussel niet meer zo denkbeeldig waren, werd uiteraard rekening gehouden.

Het standpunt van de commissie leidde bij alle partijen tot een heftige reactie in positieve of negatieve zin. Gent en Luik steunden uiteraard voluit het ingenomen standpunt en trachtten de gegrondheid van de aangehaalde argumenten op alle mogelijke manieren te bewijzen. De Gentse academische senaat pareerde de belangrijkste redenen tegen het behoud van twee univer-

---

⁵⁹ De volgende leden maakten deel uit van de commissie: Étienne Constantin de Gerlache, voorzitter van het hof van cassatie; Barthélemy Théodore de Theux, minister van staat en kamerlid; Paul Devaux, kamerlid; Antoine Nicolas Joseph Ernst, hoogleraar aan de Luikse faculteit rechten en kamerlid; Jean Nicolas Joseph de Behr, voorzitter van het hof van beroep in Luik en kamerlid en Léopold Auguste Warnkönig, hoogleraar aan de Gentse faculteit rechten.

⁶⁰ 'Extrait du projet de loi sur l'instruction publique (enseignement supérieur) présenté par le ministre de l'intérieur, avec un extrait de l'exposé des motifs, ainsi que du rapport de la commission qui a élaboré ce projet de loi', in: Nothomb, ed., *Etat de l'instruction supérieure en Belgique* (1844) 881.

siteiten, namelijk de hogere kosten en het tekort aan hoogleraren. Enerzijds beklemtoonde de senaat dat het grootste deel van de uitgaven reeds was gedaan en anderzijds dat het onverstandig was om het Duitse voorbeeld met veel hoogleraren per universiteit na te volgen. Het resultaat hiervan zou immers zijn

ou que les cours différens sont trop multipliés, et alors les élèves sont dans l'impossibilité de les suivre tous, ou que les mêmes cours sont donnés deux ou trois fois, et en ce cas il est évidemment préférable qu'ils soient donnés dans diverses localités et qu'il y ait plusieurs foyers de science.⁶¹

De rijksuniversiteit van Leuven voelde zich terecht bedreigd in haar bestaan en publiceerde als laatste stuiptrekking in augustus 1834 een memorandum waarin ze zichzelf verdedigde. Hoogleraren, lectoren en studenten werden aangemoedigd om een financiële bijdrage te leveren aan een speciaal in het leven geroepen hulpkas die een ruime verspreiding van dit pamflet mogelijk moest maken. De koning, alle leden van kamer en senaat, de meeste ministers, de administrateur-generaal van het onderwijs, de curatoren van de andere universiteiten, de voorzitters van diverse hoge gerechtshoven en talrijke leden van de Koninklijke Academie kregen persoonlijk een exemplaar toegestuurd.⁶² Adolphe Roussel, buitengewoon hoogleraar aan de faculteit rechten, die zijn sporen had verdiend in de Belgische revolutie als leider van de patriottische Leuvense studenten, zette zich uitermate in voor de Leuvense zaak, publiceerde nog een extra pamflet en werd hiervoor beloond met een eredoctoraat in de rechten.⁶³

Zoals voordien legden de Leuvense pleitbezorgers de nadruk op de noodzaak van slechts één universiteit. Zeker nu steeds duidelijker werd dat de oprichting van twee vrije universiteiten niet meer kon worden tegengehouden, was het cruciaal dat de staat zijn krachten niet nog eens zou verdelen over twee universiteiten. De ene rijksuniversiteit moest de concurrentie aangaan met de twee vrije universiteiten. Universiteiten richtten zich niet tot de massa en één (rijks)universiteit was dus meer dan voldoende voor het kleine land. In de ogen van de Leuvense academische senaat vormden de Duitse universiteiten wél het ideaalbeeld: 50 à 60 hoogleraren en een relatief hoog aantal studenten die onderling met elkaar in concurrentie traden en zo het wetenschappelijk niveau hoog hielden.

⁶¹ *Mémoire sur la réorganisation du haut enseignement, adressé aux chambres par le collège des curateurs et le sénat académique de l'université de Gand* (Gent, 1835) 7.

⁶² Leuven, Rijksarchief: Rijksuniversiteit Leuven, 4: Registre des procès-verbaux des séances du sénat académique (Leuven, 06-03-1835).

⁶³ *Méditations sur l'existence et les conditions d'un enseignement supérieur donné en Belgique aux frais de l'état par un professeur d'université* (Brussel, 1835).

Gent en Luik zouden het land in tweeën splitsen, terwijl Leuven een echte nationale universiteit kon worden waar Vlamingen en Walen samen de wetenschap bedreven.⁶⁴ Het Leuvense stadsbestuur voegde hier nog een extra argument aan toe, vooral gericht tegen de kandidatuur van Gent:

A quelques lieues de l'étranger et de l'ennemi et presque à portée de leurs canons se trouverait le dépôt de nos arts et de nos sciences, le premier objet qui s'offrirait à la cupidité de nos ennemis, si — ce qu'à Dieu ne plaise! — ils pénétraient sur notre territoire, seraient nos richesses littéraires; les premières têtes à faire tomber ou à déshonorer par la servitude, celle de nos savants!⁶⁵

Het standpunt van de commissie versnelde de initiatieven voor de oprichting van een katholieke universiteit. De afschaffing van de rijksuniversiteit van Leuven zou het mogelijk maken om op termijn de katholieke universiteit te laten verhuizen van Mechelen naar Leuven en zo de aansluiting met de oude universiteit te herstellen.⁶⁶ Drie grote hindernissen dienden nog overwonnen te worden vóór de nieuwe universiteit van start kon gaan. Ten eerste was er gebrek aan voldoende financiële middelen. Aanvankelijk dacht aartsbisschop Sterckx aan de oprichting van een soort naamloze vennootschap, een 'Association pour la nouvelle université', waarvan individuen aandelen konden kopen. Dit idee werd echter al zeer snel afgevoerd uit vrees dat de aandeelhouders ook inspraak in het bestuur van de universiteit zouden opeisen. Een sterke leiding van de universiteit was absoluut noodzakelijk om de concurrentie met de andere instellingen aan te gaan, zo was de algemene consensus.⁶⁷ Vanaf februari 1834 maakten de bisschoppen hun plannen openbaar en werden alle katholieken aangespoord de

⁶⁴ 'Mémoire sur le projet de loi relatif à l'instruction publique, adressé aux membres du pouvoir législatif par le Sénat académique de l'université de Louvain, précédé de celui que le collège des curateurs de la même université a présenté au Roi', in: Nothomb, ed., *Etat de l'instruction supérieure en Belgique* (1844) 909-929.

⁶⁵ 'Lettre de quelques notables de Louvain à Léopold I', in: Nothomb, ed., *Etat de l'instruction supérieure en Belgique* (1844) cxxx. Tot vijandelijkheden met de noordelijke buur kwam het na 1832 weliswaar niet meer, maar Willem I erkende de onafhankelijkheid van België pas in 1839.

⁶⁶ De discussie over het aandeel van de Belgische bisschoppen in de afschaffing van de rijksuniversiteit van Leuven sleepte nog lange tijd aan. De liberalen beweerden dat het vanaf het ontstaan van het idee van de katholieke universiteit in het najaar van 1832 de intentie was om de nieuwe universiteit op te richten in Leuven en dat de bisschoppen intens lobbyden voor de afschaffing van de rijksuniversiteit. De katholieken van hun kant bleven erbij dat de verhuizing naar Leuven gewoon een logisch gevolg was van de afschaffing van de rijksuniversiteit, waar zij verder niets mee te maken hadden. De liberalen kregen het gelijk aan hun kant. (Mathes, *Löwen und Rom* (1975) 163.)

⁶⁷ A. Simon, *Le cardinal Sterckx et son temps (1792-1867)*, I, *L'Église et l'État* (Wetteren, 1950) 265-266 en A. Simon, ed., *Réunions des évêques de Belgique (1830-1867), procès-verbaux* (Leuven, 1960) 28-42.

universiteit financieel te steunen. Na een aarzelend begin begonnen de schenkingen vanaf de lente binnen te lopen.

Ten tweede bestond er grote onenigheid tussen de bisschoppen over het al dan niet inschakelen van de Heilige Stoel. De medewerking van de paus was uiteraard essentieel voor de oprichting van de faculteit theologie, maar over de vraag of ook de andere faculteiten de zegen van het Vaticaan moesten krijgen waren de meningen verdeeld. Tegenstanders vreesden, naast tijdverlies, vooral het verwijt van de liberalen dat de katholieken ook het profaan onderwijs onder toezicht van de paus wilden plaatsen. Daarnaast zou de steun van de paus worden geïnterpreteerd als een steun in de rug van de ultramontanen, wat dan weer tegenstand zou oproepen bij zowel liberalen als bij een groot deel van de (liberaal-)katholieke elite. Voorstanders beklemtoonden op hun beurt dat de nieuwe universiteit aansluiting moest vinden met de oude, pauselijke universiteit. De discussie was uiteraard nauw verbonden met het conflict rond de zaak Lamennais en de encycliek 'Mirari Vos', die het liberaal-katholicisme uitdrukkelijk veroordeelde. De progressievere groep rond de Mechelse aartsbisschop slaagde erin een gunstig compromis in de wacht te slepen. Het project werd voorgelegd aan het Vaticaan, maar tegelijkertijd werden in België concrete stappen gezet (bijvoorbeeld het inzamelen van geld en het aantrekken van hoogleraren) om de paus op die manier in zekere zin voor een voldongen feit te plaatsen. De inschakeling van Rome werd zo niet meer dan een formaliteit.⁶⁸

Hetzelfde conflict bemoeilijkte tenslotte de zoektocht naar geschikte hoogleraren. Het was verre van evident dat men kandidaten kon vinden die wel behoorden tot de intellectuele katholieke elite en toch geen overtuigde aanhangers waren van de pas veroordeelde Félicité de Lamennais. De rector van de nieuwe universiteit, Pierre François Xavier de Ram, beperkte zijn zoektocht niet tot België, maar richtte zich noodgedwongen tot het buitenland en vond mensen in Frankrijk, Duitsland, Nederland, tot zelfs in Rome die voor alle partijen aanvaardbaar waren.⁶⁹ Tevergeefs protesteerden sommige conservatieve bisschoppen nog tegen de benoeming van enkele in hun ogen te vooruitstrevende leden van het zeer jonge hooglerarencorps. Nu de grootste obstakels een bevredigende oplossing hadden gevonden, konden in juni 1834 de statuten worden afgekondigd van de nieuwe universiteit, die haar deuren plechtig opende op 4 november in Mechelen.

⁶⁸ Naast het interne conflict hadden de bisschoppen ook af te rekenen met een externe moeilijkheid, namelijk de pogingen van Abbé Armand Helsen om via zijn relaties aan het pauselijke hof in Rome op eigen initiatief een katholieke universiteit op te richten. De paus wilde de Belgische bisschoppen evenwel niet voor het hoofd stoten door hierop in te gaan. Mathes, *Löwen und Rom* (1975) 191-200 en A. Simon, ed., *Documents relatifs à la nonciature de Bruxelles (1834-1838)* (Brussel, 1958) 20.

⁶⁹ J. de Koninck, 'Pierre François Xavier de Ram et Félicité de Lamennais de 1825 à 1834' (Onuitgegeven licentiaatsverhandeling; Leuven, 1959).

Als reactie op het besluit van de commissie en op de initiatieven van de katholieken, bepleitte Auguste Baron opnieuw zijn idee uit 1831 voor de oprichting van een vrije universiteit in Brussel. Op 26 maart 1834 schreef hij een memorandum aan het college van burgemeester en schepenen van de stad Brussel om hen te overtuigen van de noodzaak van een universiteit in hun stad. De voordelen van Brussel voor de universiteit waren evident in de ogen van Baron. Brussel beschikte immers over uitgebreide middelen voor het onderwijs zoals bibliotheken, wetenschappelijke verzamelingen, een botanische tuin, talrijke musea, ziekenhuizen en gerechtshoven. Maar omgekeerd had de universiteit de stad ook iets te bieden:

Il est aisé de voir en effet que si une université retire de précieux avantages de son séjour dans une grande ville, la ville elle-même ne retire pas moins d'avantages de la présence d'une université. En outre, la création d'une université donne à une ville une sorte de supériorité intellectuelle qui ne doit pas être moins désirable que les avantages matériels. Plusieurs villes d'Allemagne ne sont connues que par des établissements de ce genre qui leur ont assuré une réputation européenne.⁷⁰

Met dit argument durfde Baron van begin af aan financiële en materiële steun te vragen aan het stadsbestuur.

Na bemiddeling van de burgemeester van Watermaal-Bosvoorde, Pierre Théodore Verhaegen, die het project ten volle ondersteunde, werd Baron in mei 1834 lid van de Brusselse loge *Les Amis Philanthropes*. Binnen de loge werd het idee geleidelijk verder uitgewerkt, zodat Verhaegen in juni 1834 trots de opening van een vrije universiteit als tegengewicht tegen de katholieke universiteit kon aankondigen.⁷¹ Net als de katholieken dienden zij evenwel nog de nodige financiën in te zamelen. Verhaegen deed daarvoor een oproep aan de andere loges, echter zonder al te veel succes. Terwijl de katholieke universiteit de eerste jaren van haar bestaan vooral worstelde met een intern religieus conflict tussen ultramontanen en liberaal-katholieken, had de vrije universiteit het vooral moeilijk door haar beperkte financiële armslag. Vanaf het begin kreeg zij weliswaar subsidies van het stadsbestuur en vanaf 1838 ook van de provincie,

---

⁷⁰ A. Baron, 'Minute d'un mémorandum de A. Baron aux bourgmestres et échevins de la Ville de Bruxelles à propos de la fondation d'une université libre dans la capitale', in: Hoebanx, ed., 'Documents d'archives', *Handelingen van de Koninklijkecommissie voor geschiedenis*, CLXIII (1997) 233.

⁷¹ Hoewel Baron in eerste instantie de leiding nam bij de oprichting van de vrije universiteit, zou Verhaegen geleidelijk het laken naar zich toetrekken en Baron naar de achtergrond duwen. Zeker vanaf 1836 stelde Verhaegen zichzelf voor als de stichter van de universiteit. De Brusselse historicus André Uyttebrouck verklaart deze ontwikkeling vooral door te wijzen op de verschillende persoonlijkheden van beide figuren: Baron als de dichter, de dromer, tegenover Verhaegen als de man van de daad, de ambitieuze politicus (A. Uyttebrouck, 'Les libéraux et la fondation de l'Université libre de Bruxelles', J. Préaux, ed., *Eglise et enseignement. Actes du colloque du Xe anniversaire de l'Institut d'histoire du christianisme de l'Université Libre de Bruxelles, 22-23 avril 1976* (Brussel, 1977) 169-179.

maar zelfs toen bleef het soms moeilijk voldoende geld te vinden om hoogleraren te betalen of wetenschappelijk materiaal aan te kopen.

De samenstelling van het hooglerarencorps verliep daarentegen redelijk vlot, aangezien men kon terugvallen op docenten van bestaande onderwijsinstellingen in Brussel zoals de geneeskundige school, opgericht tijdens de Franse bezetting, en het Musée des sciences et des lettres uit de tijd van het Verenigd Koninkrijk. Baron en Verhaegen signaleerden in hun redevoeringen nog wel een ander probleem, namelijk de noodzaak het examensysteem aan te passen. Tot dan toe namen de universiteiten zelf de examens af en verleenden ze zelf de academische graden, maar de oprichting van vrije universiteiten vereiste, aldus Baron en Verhaegen, de samenstelling van onafhankelijke examenjury's. Aangezien de regering geen controle kon uitoefenen op het onderwijs aan de vrije universiteiten, konden deze onmogelijk aanspraak maken op het recht zelf de academische graden toe te kennen. Als anderzijds enkel de rijksuniversiteiten hiertoe bevoegd zouden zijn, was er van echte onderwijsvrijheid geen sprake meer. De liberalen wachtten echter niet op de oplossing van dit vraagstuk en openden op 20 november 1834, iets meer dan twee weken na de katholieke universiteit, de Université libre de Belgique.⁷²

Op die manier bestonden er in het najaar van 1834 vijf universiteiten — de rijksuniversiteiten van Gent, Luik en Leuven, de katholieke universiteit in Mechelen en de vrije universiteit in Brussel — hoewel velen al jaren kloegen over het te grote aantal universiteiten. Een reorganisatie van het universitair onderwijs werd een absolute prioriteit voor de regering, maar de val van het kabinet, ingevolge de nasleep van orangistische manifestaties in de zomer, stelde de kwestie opnieuw uit. Het nieuwe kabinet De Theux zond het regeringsontwerp naar de zes afdelingen van de kamer. De middenafdeling, bestaande uit de zes verslaggevers van de afzonderlijke afdelingen plus de kamervoorzitter, diende haar rapport in op 13 april 1835, zodat het wetsontwerp uiteindelijk pas in de zomer van 1835 in discussie kwam in kamer en senaat.⁷³

Echt nieuwe elementen werden er niet meer aan toegevoegd. De katholieken steunden stilzwijgend het wetsvoorstel voor het behoud van de rijksuniversiteiten van Gent en Luik en de opheffing van de rijksuniversiteit van Leuven met het idee de katholieke universiteit in dat geval naar Leuven te verhuizen. De

⁷² Er bestaat onenigheid over de vraag wanneer de universiteit van naam veranderde. Zeker vanaf 1842 heette ze Université libre de Bruxelles, maar Hoebanx vermoedt dat de naamsverandering al in 1838 plaatsvond. (Hoebanx, ed., 'Documents d'archives', 205.) Cf. J. Bartier, 'L'Université libre de Bruxelles au temps de Théodore Verhaegen', in: J. Bartier, G. Gambier, ed., *Laïcité et franc-maçonnerie* (Brussel, 1981) 13-71; E. Witte, 'De rol van de vrijmetselarij in de stichting van de ULB', in: P. Bormans, ed., *Vrijmetselarij* (Brussel, 1974) 19-30 en *Pierre-Théodore Verhaegen (1796-1862)* (Brussel, 1996).

⁷³ T. Luykx, 'De eerste organieke wet op het hoger onderwijs in België (1835)', in: Idem, ed., *Hoofdmomenten uit de ontwikkeling van de Gentse Rijksuniversiteit (1817-1867)* (Gent, 1967) 28-48 (Extra-nummer van *De Brug*).

liberalen voerden het hoogste woord met vurige pleidooien voor één universiteit. Zij bekritiseerden vooral ‘que dans une question tout scientifique, l’intérêt politique vienne encore prendre sa place.’⁷⁴ Indien men enkel rekening hield met het wetenschappelijk belang, kon men in hun ogen niet anders dan overtuigd zijn van de voordelen van één universiteit. Deze ene universiteit zou zich dan moeten bevinden in Leuven, zagezegd vanwege de centrale ligging en de goede discipline van de studenten, in werkelijkheid natuurlijk om de verhuizing van de katholieke universiteit tegen te houden. De liberale volksvertegenwoordigers kregen onverwachts steun van enkele vooraanstaande katholieken die meer oog hadden voor de bloei van de wetenschap dan voor ideologische belangen, maar dit mocht niet baten. Met een nipte meerderheid stemden 37 kamerleden tegen het behoud van slechts één universiteit, 32 stemden voor. In de senaat verliep het debat op dezelfde manier. Ook hier werd het amendement voor de oprichting van één rijksuniversiteit in Leuven verworpen.

Naast het aantal en de plaats van de universiteiten stond voornamelijk het examensysteem ter discussie. Door de vrijheid van onderwijs en het bestaan van vrije universiteiten werd de oprichting van onafhankelijke examenjury’s noodzakelijk. Over dit uitgangspunt bestond nauwelijks onenigheid, enkel de samenstelling van deze jury’s en de benoemingswijze leidden tot heel wat meningsverschillen. In de wet van 27 september 1835 werd uiteindelijk vastgelegd dat twee leden werden benoemd door de kamer, twee door de senaat en drie door de regering. Na drie jaar zou het systeem worden geëvalueerd.

De verloren strijd voor één universiteit

Eindelijk was er een voor iedereen min of meer aanvaardbare oplossing uit de bus gekomen. De rijksuniversiteiten van Gent en Luik konden beginnen aan een nieuwe start, de Université libre de Belgique opende het tweede jaar van haar bestaan met een vooruitzicht op onpartijdige examens voor haar studenten en de katholieke universiteit werd op 1 december 1835 voor de tweede keer plechtig geïnstalleerd, dit keer in Leuven.⁷⁵ Na 1835 leek iedereen zich verzoend te hebben met het bestaan van vier universiteiten in België en beheersten andere thema’s de discussies over universitair onderwijs, zoals de examenjury’s, de toelatingsvoorwaarden tot de universiteit of de praktijkgerichtheid van het onderwijs. Toch weerklonk nog herhaaldelijk de bedenking dat één universiteit eigenlijk voldoende was voor het kleine België. Pierre François van Meenen,

---

⁷⁴ C. Rogier, *Moniteur belge. Journal officiel* (12-08-1835).

⁷⁵ De verhuizing van de katholieke universiteit van Mechelen naar Leuven vond niet alleen plaats op verzoek van de bisschoppen, maar ook het Leuvense stadsbestuur spande zich na de stemming van de wet van 27 september 1835 zeer in om hierover met de bisschoppen een overeenkomst te bereiken.

rector van de Université libre de Bruxelles, verzuchtte in zijn rede naar aanleiding van het tienjarig jubileum van de universiteit dat partijbelangen de oprichting van één nationale universiteit in Brussel hadden verhinderd.⁷⁶

Van Meenens uitspraak mag dan misschien zijn ingegeven door het verlangen de belangen van Brussel veilig te stellen, hij had volkomen gelijk. Sinds het verdwijnen van de meeste instellingen voor hoger onderwijs uit de Franse periode na de val van Napoleon, sprak de grote meerderheid van de intellectuele elite zich uit voor de oprichting van één universiteit in de Zuidelijke Nederlanden. De enige moeilijkheid was dat die ene universiteit voor iedereen moest worden opgericht in de eigen stad. Gent en Luik, die beseften dat zij uit de boot zouden vallen indien er slechts één universiteit zou komen, pasten hun discours aan en pleitten voor meerdere universiteiten. Leuven en Brussel keerden zich in hun verzoekschriften voor één universiteit vooral tegen elkaar. Het streven naar onderwijsvrijheid na het bewind van Willem I en de inactiviteit van de voorlopige Belgische regering zetten liberalen en katholieken ertoe aan zelf initiatieven te ontwikkelen. Onder invloed van de zich snel wijzigende omstandigheden, werden standpunten radicaal aangepast. Hoewel de Brusselaars zich vanaf 1814 voortdurend hadden gericht tegen de kandidatuur van Leuven en in 1831 nog hoopten op een rijksuniversiteit in de eigen stad, stemden diezelfde Brusselse liberale kamerleden vier jaar later, weliswaar tevergeefs, voor de oprichting van één rijksuniversiteit in Leuven. Ideologische belangen primeerden duidelijk steeds meer op stedelijke interesses.

---

⁷⁶ P. F. van Meenen, 'Discours prononcé lors de l'anniversaire décennal de la fondation de l'université de Bruxelles', *Annales des Universités de Belgique*, III (1844) 1003. Van Meenen had als redacteur van *Le Républicain du Nord* een belangrijke rol gespeeld in de sluiting van de oude universiteit van Leuven in 1797.

Het natiebegrif in het zuidelijke krantendiscours aan de vooravond van de Belgische opstand (augustus 1829-juli 1830)*

ELS WITTE

1 PROBLEEMSTELLING EN METHODE

De geschiedenis van het natiebegrif in de transitieperiode 1790-1830 is zonder meer boeiend. R. Koselleck heeft aangetoond dat het één van de grondbegrippen is die in deze periode gedemocratiseerd, geïdeologiseerd en gepolitiseerd worden.¹ Het begrif wordt met andere woorden in en door grotere groepen verspreid, de inhoud wordt abstracter waardoor het beter kan worden ingepast in een meer algemene ideologie en bovendien wordt het ingezet in de politieke strijd en krijgt het dus een polemische functie.

Wat de inhoud van het begrif betreft, hebben in die periode inderdaad een aantal belangrijke mutaties plaats.² Onder invloed van het Verlichtingsdenken ontstaat een proces van culturele natievorming. Het begrif gaat naar een cultuurgemeenschap met een zelfde taal, godsdienst en tradities verwijzen. Door de link te leggen naar de staat ontstaat de natiestaat, waarin de culturele gemeenschap de staatkundige ondersteunt en legitimeert. Men tracht een sociaal-culturele cohesie tot stand te brengen die zich in nationalisme en patriottisme uit. Onderwijs, leger, godsdienst, kunsten, riten en symbolen vormen de kanalen waarlangs dit waardestelsel uitgedragen wordt. De natie wordt voortaan gezien als een organisme, zelfs als een metafysisch fenomeen, waarin de idee van bestemming vervat zit. Er bestaat voortaan zoiets als de subjectieve wil om een natie te vormen. Dat gevoel leeft in de gemeenschap en kan de basis vormen van een nationale onafhankelijkheidsstrijd. Het concept impliceert dus zelfbestemming en in de liberale visie ook politieke medezeggenschap, als garantie voor de eerbiediging van het algemeen belang en een historisch bepaalde volksgeest. Een staat wordt op die manier een liberale natiestaat. De natie valt samen met het

* Met dank aan de anonieme referent.

¹ R. Koselleck, O. Brunner, W. Conze, *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland* (Stuttgart, 1972-1997) I, xiii-xv.

² Zie ondermeer: J. Koll, *Die belgische Nation. Patriottismus und Nationalbewusstsein in den Südlichen Niederlanden im späten 18. Jahrhundert* (Munster, 2003) *passim*; N. C. F. van Sas, 'De vaderlandse imperatief. Begripsverandering en politieke conjunctuur, 1763-1813', in: N. C. F. van Sas, ed., *Vaderland. Een geschiedenis vanaf de vijftiende eeuw tot 1940* (Amsterdam, 1999) 275-308; C. A. Tamse, E. Witte, ed., *Staats- en natievorming in Willem I's koninkrijk, 1815-1830* (Brussel, Baarn, 1992) 6-10; L. Vos, 'De nationale identiteit in België: een historisch overzicht', in: R. Detrez, J. Blommaert, ed., *Nationalisme. Kritische opstellen* (Berchem, 1994) 120-150.